

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2025. № 3.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025.3.19>

УДК 351.863

В. В. Засанський,

д. е. н., професор, професор кафедри менеджменту,

Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-0455-8020>

О. С. Ремез,

аспірант, ПВНЗ Європейський університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-0227-5669>

СУТНІСНІ ОЗНАКИ ПОНЯТТЯ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

V. Zasanskyi,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, State University of Information and Communication Technologies

O. Remez,

Postgraduate student, Private Higher Educational Institution «European University»

ESSENTIAL FEATURES OF THE CONCEPT OF AN ENTERPRISE SECURITY SYSTEM

У статті здійснена систематизація та розкриття змісту сутнісних ознак поняття системи безпеки підприємства.

Було виокремлено сутнісні ознаки, за допомогою визначаються такі досліджувані категорії як система, безпека, економічна безпека та система безпеки підприємств. Виділено низку сутнісних ознак зазначеної категорії, а саме: відповідальність стосовно забезпечення системи безпеки (на основних рівнях управління); структурну ознаку; ознаку цілісності системи; ознаку пріоритетності складових; ознаку взаємозалежності в рамках складових (акцент на те, що функціонування компонент системи безпеки залежить одна від одної); ознаку досягнення цілей зацікавлених сторін компанії (оптимальна реалізація очікувань); ознаку результативності (вказівка на отримання результатів через управління системою безпеки); ознаку життєвого циклу розвитку підприємства, загроз, заходів протидії; факторно-середовищну ознаку (вказівка на те, що дія факторів та середовища визначає особливості побудови системи безпеки підприємства); діяльнісну ознаку (управління системою безпеки реалізується в межах певних заходів, які здійснюються на рівні відповідних центрів відповідальності). Представлене визначення ознак даної категорії забезпечує теоретичний розвиток вказаної проблематики та дозволяє їх використовувати у якості оціночних показників при розробці методологічного інструментарію діагностики стану системи безпеки підприємства.

The article systematizes and reveals the content of the essential features of the concept of an enterprise security system. A study of the main scientific approaches to determining the interpretation and assessment of the features of the concept of an enterprise security system and its components, in particular, system, security, enterprise security, was carried out. Essential features were identified, with the help of which such studied categories as system, security, economic security and enterprise security system are determined. The main components that form the development of an enterprise security system and that affect the state of the enterprise security system depending on their life cycle were analyzed. It was determined that such components include: stages (phases) of protection (recovery

stage, reaction stage, prevention stage), focusing. The importance of taking into account the features of the stages of protection when building an enterprise security system was established, which include: 1) the prevention stage, which may correspond to the preparation stage, which includes choosing a goal, collecting information data and planning (the time of the preparatory stage can be long, namely, days, months, sometimes years until the moment when the event occurs); 2) the reaction stage, which may correspond to an action, which includes the company's reaction to certain events that carry threats, the implementation of measures to eliminate them (depending on the type of measures, this reaction may take several seconds, minutes, hours and days, etc.); 3) the recovery stage, which may correspond to the consequences associated with the destructive effects on the personnel potential (reduction in wages or staff reduction, proposals for transfer to other positions, the need for increased professionalism, due to the impact of the consequences of events, the results of changes in development strategies), property status (the occurrence of certain losses), competitive positions (change in a stable and strategically defined market share within certain segments or at the general level, possible transformations associated with a change in the development type guideline - the transition from the growth stage to the stabilization stage, or from the stabilization stage to the reduction stage, or a radical transition from the reduction stage to the growth stage under the conditions of the emergence of new approaches, attracting investments, etc.), image positions of enterprises, etc.

A number of essential features of the specified category are highlighted, namely: responsibility for ensuring the security system (at the main levels of management); structural feature; feature of system integrity; feature of priority of components; feature of interdependence within the components (emphasis on the fact that the functioning of the security system components depends on each other); feature of achieving the goals of the company's stakeholders (optimal implementation of expectations); feature of effectiveness (indication of obtaining results through security system management); feature of the life cycle of enterprise development, threats, countermeasures; factor-environmental feature (indication

that the action of factors and the environment determines the features of building the enterprise's security system); activity feature (security system management is implemented within the framework of certain measures carried out at the level of the relevant responsibility centers). The presented definition of the features of this category provides theoretical development of the specified issues and allows them to be used as evaluation indicators in the development of methodological tools for diagnosing the state of the enterprise's security system.

Ключові слова: *система безпеки підприємства, сутнісні ознаки, життєвий цикл, фокусування, стадії (фази), цілісність, пріоритетність, взаємозалежність.*

Keywords: *enterprise security system, essential features, life cycle, focus, stages (phases), integrity, priority, interdependence.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Відкриття та діяльність підприємств пов'язані із ефективністю розвитку за основними сферами управління, які є взаємозалежними і здійснюють вплив одна на другу із використанням складного механізму організаційних взаємозв'язків. Ефективний розвиток та реалізація стратегічних цілей, визначених стосовно тих або інших етапів життєвого циклу розвитку суб'єктів підприємництва можливі у випадку коли вони мають високий рівень захисту щодо прогнозованих зовнішніх, внутрішніх загроз та викликів і здатні враховувати рівень трансформацій внаслідок виникнення непрогнозованих впливів у тій або іншій сферах.

Стан належного захисту обумовлений функціонуванням злагодженої системи безпеки, яка виступає у якості невід'ємної передумови забезпечення (стабілізації) конкурентоспроможності, збільшення економічного росту в розрізі місцевого, регіонального, національного та міжнародного середовищ. Система безпеки підприємств може бути як окремою сферою управління,

хоча її може взагалі не бути і вирішення проблем даної категорії здійснюється в процесі діяльності. Відсутність стратегічного підходу до управління безпекою підприємств є більш помиреним у діяльності мікро та малих підприємств. При цьому, великі та середні компанії є орієнтованими на стратегічне декларування системи безпеки. Важливим аспектом встановлення концептуальних аспектів управління безпекою підприємств є визначення категоріального апарату. Зокрема, виділення ключових сутнісних ознак поняття системи безпеки підприємств, за якими в наступному може бути сформовано методологічне забезпечення стосовно оцінки стану її сформованості. Відповідно, обрана тема дослідження є актуальною на нинішньому етапі становлення наукової думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти сутності поняття системи безпеки підприємства та її ознак висвітлено в роботах вітчизняних та зарубіжних науковців. В дослідженнях (Д. Бусарієва [15] (Україна), Г. де Йесус Перез Дурана [17] (Мексика), О. Кириченко, В. Алкеми [9], А. Бакланд [14] (Швеція), В. Дмитренко [5] (Україна), Т. Зубко [8] (Україна), Т. Скориної та співавторів [12] (Україна), А. Акмаєва, Н. Коваленко [1] (Україна), М. Чабріча [16] (Швеція), А. Шукла та співавторів [21] (Норвегія), К. Аль-Досарі та Н. Фетаіс [13] (Катар), Н. Равіндаран та співавторів [19] (Великобританія), Б. Саха та З. Анвар [20] (США)) представлено акцент на комплексі сутнісних ознак поняття системи безпеки підприємства. Більшість авторів орієнтуються на комплексний підхід щодо вказаного питання, локальність їх визначення не характерний для визначення сутності даного феномену.

Є певний масив наукових досліджень, який заслуговує на особливу увагу з огляду на визначення еволюційних засад становлення поняття системи економічної безпеки на національному рівні, зміст яких доповнює теоретичні аспекти щодо визначення поняття системи безпеки підприємства та його сутнісних ознак. Це, зокрема, роботи: З.С. Варналія, Д.Д. Буркальцевої, О.С. Саєнко [2], З.С. Варналія [3], О. С. Власюка [4], колектив

науковців під керівництвом В.М. Геєця [11], З.Б. Живко [6], В.В. Засанського [7], Д. Ковалева та Т. Сухорукової [10], Д. Ламбер [18].

Хоча на даному етапі існують наукові розвідки щодо виокремлення характеристик поняття системи безпеки підприємства, актуальним виступає систематизація їх складу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ціль дослідження – систематизація та розкриття змісту сутнісних ознак поняття системи безпеки підприємства. В цілях досягнення вказаної цілі сформульовано такі завдання, а саме: встановлення сутнісних ознак поняття системи безпеки підприємства; висвітлення характеристик зазначених ознак..

Виклад основного матеріалу дослідження.

Поняття економічної безпеки розглядались в сучасній літературі у різних аспектах. Ми не будемо проводити аналіз їх усіх, а зупинимось на класичних і новітніх твердженнях.

В наукових джерелах розглядається як загальна характеристика і зміст поняття системи безпеки підприємства, так і її складових, зокрема, економічної безпеки підприємства, безпеки підприємства та системи тощо. Виокремимо основні сутнісні ознаки вказаних термінів, які дадуть змогу сформулювати комплексну характеристику поняття системи безпеки підприємства.

Феномен безпеки розглядається різних позицій: науковому та прикладному. У науковому плані його ключовими детермінантами є філософія стану, парадигма діяльності, сфера існування, філософське прагнення, цілісність та гармонія [6]. З. Варналієм надано міждисциплінарні підходи до визначення поняття «безпека» [2, с. 78].

Дослідження українськими економістами сутності категорії «економічна безпека» розпочалося з розв'язання цієї проблеми на рівні держави. У концепції економічної безпеки України, яку розроблено у 1999 р. Інститутом економічного прогнозування (керівник проекту В.М. Геєць), дану категорію визначено як «... спроможність національної економіки

забезпечити свій вільний, незалежний розвиток, достатній оборонний потенціал країни за всіляких несприятливих умов і варіантів розвитку подій, здатність української держави до захисту національних економічних інтересів від зовнішніх та внутрішніх загроз». В цьому документі також визначено головні загрози економічній безпеці України та розкрито їхню сутність, досліджено питання безпечного функціонування окремих секторів економіки, приведено інтегральні показники економічної безпеки України [11, с. 42-44].

На тлумачення поняття «економічна безпека підприємства» у вітчизняній літературі вплинули напрацювання зарубіжних науковців. Так, Д. Ламбер довів безпосередній зв'язок між економічною безпекою держави та підприємства [18]. Він наголосив, що досягти сталого розвитку національної економіки можливо лише в разі реалізації ефективного розвитку кожного рівня економіки (державна, галузь, окреме підприємство) а пріоритетним рівнем є підприємство, тобто його економічна безпека є основою її забезпечення на державному рівні.

Попри короткий проміжок в історії формування поняття «економічна безпека підприємства» можна виділити кілька ключових етапів, які відрізняються не лише трактуваннями, але і переліком ключових завдань, які ставились перед економічною безпекою на мікрорівні. Дослідження наукових праць [3; 4; 7] дозволила виокремити такі етапи, зокрема:

1991-1997 рр. – збереження комерційних таємниць підприємства, інтелектуальної власності і взагалі інформації як найціннішого товару;

1998-1999 рр. – захист діяльності підприємства від негативних впливів зовнішнього середовища;

1999-2002 рр. – виділення функціональних складових економічної безпеки підприємства, поділ загроз на зовнішні і внутрішні;

2002 р. – дотепер – захист від внутрішніх і зовнішніх загроз і ризиків.

За результатами розгляду підходів до тлумачення категорії "економічна безпека підприємства" їх доцільно певним чином систематизувати.

Перш за все, необхідно відзначити, що у багатьох визначеннях економічної безпеки підприємства її зміст пов'язано із найефективнішим використанням корпоративних ресурсів. Економічна безпека підприємства – це стан ефективного використання ресурсів і наявних ринкових можливостей, що дозволяє підприємству уникнути внутрішніх і зовнішніх загроз, забезпечує йому тривале виживання та стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної місії.

За другим підходом для економічної безпеки підприємства пріоритетним є забезпечення його стійкості, захист інтересів та уможливлення розвитку. Знову ж таки процитуємо кілька визначень:

У тлумаченні Д. Ковалева й Т. Сухорукової економічна безпека підприємства – це захищеність його діяльності від негативних впливів зовнішнього середовища, а також здатність швидко усунути варіантні погрози, пристосуватися до наявних умов, що не позначаються негативно на його діяльності [10].

Економічна безпека підприємства розглядається як протилежне поняття поняттю «небезпека», а згідно з діалектичним підходом ці крайні економічні стани підприємства реально існують і опосередковано взаємодіють через ризики та загрози. Економічна безпека підприємства – це його стан в певних граничних межах, які визначають його здатність протидіяти загрозам та забезпечувати реалізацію економічних інтересів. Ключовими ознаками стану економічної безпеки підприємства є стійкість, стабільність та здатність до розвитку, відсутність збитків, висока платоспроможність та ділова активність, достатня рентабельність та конкурентоспроможність.

Потенційне виникнення несприятливої ситуації для підприємства створює ризик, що відображає можливість формування передумов для негативного впливу чинників на економіку підприємства. Ключовими характеристиками економічного ризику підприємства є можливість зниження стійкості, стабільності та здатності до розвитку, збитків; зменшення

платоспроможності, рентабельності та конкурентоспроможності та зниження ділової активності.

Розглянемо сутнісні ознаки, що характеризують поняття система, яка є структурною складовою системи безпеки підприємства. На підставі оцінки позицій науковців нами встановлено, що даний термін може бути сформульовано через такі ознаки:

- цілісність. Як наголошує Д. Бусарієв [15] (Україна), системою є певний комплекс об'єктів, за допомогою яких створюється єдиний цілісний організм із орієнтиром на тісну взаємодію та взаємозалежність один із одним. В рамках вказаного трактування акцентується увага на тому, що поняття система пов'язане із ознакою цілісність, додатково можна відмітити, що дослідник вказує на існування структурної складової, виділяючи об'єкти;

- пріоритетність складових. Акцент на вказаній ознаці передбачає, що ті або інші системи можуть мати різний прояв з позицій того, якими є їх пріоритетні сфери впливу на результативність. Деякі науковці наголошують на пріоритетності соціальної сфери, тобто, кадрів, продуктивність та ініціативність яких обумовлює відповідний рівень ефективності підприємства. Вказаний підхід наведено в роботі Г. де Йесус Перез Дурана [17] (Мексика), на думку якого, участь та внесок кадрів у результативність розвитку та діяльність підприємств різних галузей є пріоритетним, і, отже, соціальний сектор вимагає високої уваги для забезпечення корпоративних результатів. Д. Бусарієв [15] (Україна), як і Г. де Йесус Перез Дурана [17] (Мексика) підтримує пріоритетність соціальної компоненти. Хоча вказаний підхід на нинішньому етапі наукових розвідок є ключовим, також важливе місце і другому десятиріччі XXI ст. займає технологічна компонента, сформованість та рівень безпеки якої визначає конкурентоспроможність підприємства, рівень технологічності продукції (послуг). А саме, в дослідженні О. Кириченко, В. Алкеми [9] визначається, що система економічної безпеки – це економічна система із складним рівнем організації, яка містить в собі велику кількість складових. Хоча, за твердженням авторів,

здійснення організації ключових процесів компаній, забезпечення формування та підтримки їх безпеки у кінцевому рахунку залежить від людського фактору та того, як з боку кадрів окреслено пріоритети захисту за основними сферами управління. Хоча, можна відмітити, що цифровізація та інтелектуалізація дають змогу використати нейронні мережі для моделювання всіх загроз, викликів і протоколів поведінки та реагування на них. І вказані технологічні можливості є переважно більш прийнятні, ніж людські рішення, оскільки передбачають безліч варіантів. Отже, на нинішньому етапі становлення наукової думки акцент на пріоритетності сфер виступає досить дискусійним;

- взаємозалежність складових системи. А. Бакланд [14] (Швеція) вказує на те, що система є складною єдністю, сформованою масивом взаємозалежних або взаємодіючих складових. Відмічаємо, що в рамках компонент системи безпеки мається на увазі взаємозалежність на рівні сфер управління. У випадку компаній харчової галузі, то це санітарно-гігієнічна, інтелектуальна, технологічна, правова, соціальна, фінансова, економічна, технічна та екологічна компоненти. Також потрібно зазначити, що в рамках кожної із складових виділяються відповідні компоненти, які специфічні для окремих сфер та підприємств та універсальні для більшості.

Розглянемо основні підходи до трактування сутності поняття система безпеки підприємств, які дадуть змогу встановити сутнісні ознаки даного феномену.

За твердженням В. Дмитренко [5] (Україна), система економічної безпеки підприємств може бути визначена як концептуальна категорія, яка пов'язана із встановленням стратегічних меж щодо управління загрозами, та є сукупністю функціональних компонент, об'єктів, суб'єктів, методичної бази оцінки і заходів (процеси та процедури) відносно створення гарантій оптимального ступеню захисту та підтримання прийнятного рівня економічної безпеки. Вказане визначення пов'язане із посиланням автора на діяльнісну ознаку (акцент на те, що в рамках даного зазначеного феномену

передбачено заходи), структурну ознаку (визначено структурні складові), функціональну ознаку (відмічається, що система економічної безпеки підприємств містить у своїй сукупності компоненти залежно від їх функціонального призначення, захисну ознаку (включає створення гарантій оптимального ступеню захисту), діагностичну (акцент на методичній базі оцінки стану). Констатуємо, що наведене трактування складається із достатньо вичерпного складу сутнісних ознак вказаного феномену.

В роботі Т. Зубко [8] (Україна) система економічної безпеки підприємств розглядається у якості комплексу взаємозалежних складових, встановлених для кожного із них індивідуально. Додатково, на думку авторки, за допомогою вказаних компонент повинні реалізуватись певні відносини, також вони повинні бути структуровані та цілісними. Також дослідника вказує, що здійснення заходів, націлених на економічну безпеку повинно реалізуватись комплексно та в площині єдиної цільової спрямованості. В дослідженнях А. Акмаєва, Н. Коваленко [1] (Україна), Т. Скориної та співавторів [12] (Україна) представлено схожі підходи стосовно особливостей та змісту терміну економічна безпека підприємства. В даному випадку, Т. Зубко [8] (Україна), як і зазначені автори, здійснено акцент на виокремленні низки сутнісних ознак, серед яких: діяльнісна ознака (посилання на заходи, які забезпечуються для підтримання економічної безпеки); ознака цільової орієнтації; ознака структурності; ознака цілісності; ознака взаємозалежності в межах складових. Вважаємо, що хоча вказані дослідники аналізують характеристики та зміст терміну система економічної безпеки підприємства, склад виокремлених сутнісних ознак характерний також для поняття системи безпеки підприємств без врахування сфери управління.

В рамках позицій М. Чабріча [16] (Швеція), система безпеки компанії виступає у якості стратегічного комплексу, який включає сім ключових засобів безпеки, за допомогою яких підтримується встановлений ступінь захищеності матеріальних і нематеріальних компонент в розрізі визначених в

стратегії періодів, фокусування захисту від тих або інших загроз з орієнтиром на можливі фази захисту. До складу ключових засобів дослідником віднесено, загально-управлінські, технологічні, комунікаційні, інформаційні, людські, технічні, матеріальні. Необхідно відмітити такі компоненти, які введено М. Чабріч, зокрема, фокусування, стадії та орієнтир на типи загроз. Впроваджені компоненти актуальні для реалізації стратегії щодо управління системою безпеки підприємства. Слід відмітити, що дослідник акцентує увагу на: темпоральну ознаку (встановлено, що система безпеки підприємства орієнтована на певні періоди, які задекларовані в положення стратегій розвитку); ресурсну ознаку (акцент на тому, що об'єктами захисту виступають нематеріальні та матеріальні ресурси підприємства); ознаку захищеності; структурну ознаку загроз, стадій захисту та фокусів (сфер) захисту. На нашу думку, достатньо дискусійним виступає структура засобів, яка обмежена такими елементами, як загальноуправлінська, технологічна, комунікаційна, інформаційна, кадрова, технічна, матеріальна компоненти. Варто зазначити, що М. Чабріч не згадує енергетичну та екологічну компоненти, які впливають на діяльність більшості підприємств, санітарно-гігієнічну компоненту, яка характерна для компаній, що функціонують у медичній, фармацевтичній та харчовій галузях. Підтримуючи автора стосовно того, що стадії захисту виступають у якості компоненти системи безпеки компаній, важливим виступає встановлення їх видів та характеристик. Виокремлення видів стадій захисту дає змогу більш вичерпно визначити концептуальні аспекти досліджуваного поняття системи безпеки підприємств.

Зокрема, за твердженням М. Чабріча [16] (Швеція) захист в площині системи безпеки компаній можна категоризувати за такими стадіями захисту, зокрема: стадія відновлення, стадія реакції, стадія запобігання. Також в межах вказаної системи, стадії захисту можуть відповідати стадіям інцидентів, зокрема:

- стадія запобігання може відповідати стадії підготовки, що включає вибір мети, збирання інформаційних даних та планування. Час підготовчої стадії може бути тривалим, а саме, днів, місяців, в іноді років до моменту, коли настане подія;

- стадія реакції, яка може відповідати дії, що включає реакцію компанії на певні події, що несуть загрози, реалізацію заходів стосовно їх усунення. З огляду на тип заходів, вказана реакція може відбуватись від кількох секунд, хвилин, годин та днів тощо. Отже, можна зазначити, що період реагування із здійсненням відповідної протидії може обумовлювати виникнення різних наслідків для компаній, хоча останнє знаходиться в залежності від рівня та прояву фактичних загроз і того, яким чином їх розвиток відповідає можливим, прогнозованим очікуванням;

- стадія відновлення, яка може відповідати наслідкам, пов'язаним із руйнівними впливами на кадровий потенціал (зниження рівня заробітної плати або скорочення персоналу, пропозиції стосовно переведення на інші посади, потребу підвищення професіоналізації, обумовлені впливом наслідків подій, результатів змін стратегій розвитку), майновий стан (виникнення певних збитків), конкурентні позиції (зміна сталої та стратегічно визначеної ринкової частки в рамках певних сегментів або на загальному рівні, можливі трансформації, пов'язані із зміною орієнтиру типу розвитку – перехід із стадії росту до стадії стабілізації, або від стадії стабілізації до стадії скорочення, або кардинальний перехід від стадії скорочення до стадії росту за умов появи нових підходів, залучення інвестицій тощо), іміджеві позиції підприємств тощо.

Відмічаємо, що позиції М. Чабріча [16] (Швеція) стосовно виділення зазначених стадій можна ідентифікувати у якості стратегічно орієнтованого, так як їх встановлення та реалізація визначають стратегічний курс підприємства стосовно комплексу заходів на рівні відповідних етапів управління його системою безпеки.

В рамках роботи А. Шукла та співавторів [21] (Норвегія) представлено склад та особливості стадій (фаз) захисту, що є складовими системи безпеки компанії в площині побудови такої системи в розрізі технологізації управління. А саме, автори відмічають, що перелік вказаних стадій (фаз) включає наступні:

- стадію встановлення мети безпеки. Зміст даної стадії відповідає стадії, виокремленій в дослідженні М. Чабріча [16] (Швеція), як стадії запобігання (підготовки). Але А. Шукла та співавтори [21] (Норвегія) не зазначають, що система безпеки повинна бути обов'язково створена та реалізована в площині стратегії розвитку, і не передбачає окремих тактичних сфер використання;

- стадію оцінки, що включає: дослідження вимог, які висуваються до підтримання безпеки, дослідження рівня вразливості та загроз, моніторинг стосовно порушень безпеки в рамках ключових сфер; аудиторську перевірку тестування безпеки, оцінку ефективності встановлення загроз. Зазначена стадія може бути також визначена як моніторингова фаза і вона включає великий перелік процедур та напрямків, які, на наш погляд, можуть використовуватись як на тактичному, так і стратегічному рівнях;

- стадію реакції на ті або інші загрози. Можемо зазначити, що акцент на зазначеній стадії також здійснено в дослідженні А. Шукла та співавторів [21] (Норвегія). Дослідники зазначають, що з огляду на типи та складність загроз потрібне забезпечення профілів захисту, які б включали системний підхід до реагування із залученням всіх потрібних структурних складових системи безпеки підприємства;

- стадію розробки прогнозу пом'якшення, зміцнення захистів від загроз, його впровадження. Здійснення реалізації вказаної фази здійснюється зважаючи на параметри, встановлені в рамках профілів захисту, до яких віднесено досліджувані типи загроз. Отже, в даному разі за вказаними результатами визначається варіант прогнозу посилення або пом'якшення

захисту, який визначається щодо того або іншого варіанту загроз системі безпеки компанії.

Потрібно відзначити підхід К. Аль-Досарі та Н. Фетаіс [13] (Катар), відповідно до якого визначено такі стадії управління системою безпеки компаній малого та середнього сектору, а саме:

- стадію ідентифікування ризиків, в рамках якої суб'єкти підприємництва повинні встановити склад потенційних загроз і вразливих місць, починаючи від операційних збоїв та фінансової нестабільності (в розрізі видів і процесів виробничого процесу) і до кіберризиків;

- стадію проектування, в рамках якої передбачено, що підприємства повинні прогнозувати можливість виникнення встановлених ризиків та ймовірних загроз системі безпеки компаній;

- стадію фактичного встановлення загроз та ризиків системі безпеки компаній. Дослідники вказують, що в розрізі зазначеної стадії потрібно проводити безперервне встановлення негативних впливів (ризиків і загроз) в рамках ключових сфер управління. Зазначене встановлення здійснюється згідно із методологічною базою та аспектів вказаного процесу, визначеного в розрізі другої фази (проектування);

- стадію реакції на загрози та ризики системі безпеки компаній. Автори зазначають, що реактивні та проактивні механізми реакції на загрози посідають важливе місце у спроможності малих та середніх компаній різних секторів економіки скорочувати і управляти ризиками. Зазначені механізми встановлюються зважаючи на індивідуальні та галузеві категорії ризиків компаній;

- стадію відновлення системи безпеки компаній. За твердженням дослідників, зазначена стадія передбачає потребу підприємств малого та середнього бізнесу у відновленні втраченого стану розвитку, характерного до втручань або покращенні його. За даним напрямком потрібні прогнози, які мали б найбільш високу адаптивність, оптимальність стосовно впровадження

в реальному середовищі функціонування вказаних суб'єктів підприємницької діяльності.

Також потрібно відмітити, що вказані автори вказують, що виділення досліджуваних стадій управління системою безпеки компаній малого та середнього сектору слід здійснювати з огляду на всі перешкоди та можливості індивідуального та галузевого розвитку.

Відмічаємо, що К. Аль-Досарі та Н. Фетаіс [13] (Катар), як і А. Шукла та співавтори [21] (Норвегія), при виокремленні та характеристиці зазначених стадій використовують технологічний підхід. Дослідники не здійснюють актуалізацію зазначених стадій з позицій їх приналежності до тактичного (оперативного) або стратегічного рівня. Отже, можемо припустити, що існує можливість їх використання в рамках кожного із визначених рівнів.

Потрібно розглянути таку складову системи безпеки підприємства як її фокус (цільовий орієнтир), зміст та особливості якого висвітлено в дослідженні М. Чабріча [16] (Швеція). Дослідник вказує, що для отримання можливості щодо розробки відповідних стратегій управління системою безпеки та розпізнавання загроз та ризиків, можливості їх настання та способу потрібно визначення цілей захисту, яке є ключовим відправним напрямком. Автор відмічає, що фокус стосовно управління системою безпеки підприємств може відноситись до:

- регулювання певних сфер. Мається на увазі матеріальна (в тому числі в площині відвантаження продукції і постачання сировини, матеріалів), технологічна, технічна, кадрова, інформаційна, комунікаційна, загальноуправлінська сфери із визначеними різними або однаковими ступенями пріоритету. Дослідник зауважує, що застосування різних стратегій пов'язане із орієнтиром на використання різних категорій ресурсів з огляду як на пріоритетні сфери захисту, так і на ймовірні ризики, ситуації, бар'єри для наслідків та захисту від настання найгірших сценарії. Зокрема, якщо у якості пріоритету виступає захист ресурсного елементу (компоненти

матеріальної сфери), а саме, продуктів, потрібна чітка та точна інформація стосовно цінності технологій їх виробництва, яким може загрожувати викрадення, необхідне визначення правових підстав їх захисту (наявність зареєстрованих патентів на виробництво певної торгової марки) тощо. Відповідно, необхідне чітке визначення мотивів злочинів проти продуктів, або напрямків незлочинних дій кадрів, пов'язаних осіб, з огляду на які можуть бути втрачені технології виробництва підприємства;

- регулювання всіх сфер управління комплексно. Передбачається, що в рамках такого підходу система безпеки компаній буває чи може бути як міцною, так і вразливою стосовно різних категорій змін і викликів в розрізі основних сфер та прогнозованої діагностики, реакції, подолань за різними напрямками із застосуванням гнучкого управління, яке не здійснюватиме негативного впливу.

Потрібно виокремити таку компоненту системи безпеки компаній як типи загроз, які виникають та можуть бути прогнозовані в процесі управління. Встановлення загроз може бути здійснено відповідно до категорій в площині акценту на факторному підході. Зокрема, є можливість категоризації типів загроз з огляду від ступенів впливу, а саме: мікрорівня (загрози на рівні підприємства за основними сферами управління), територіального (загрози в рамках територій), місцевого, регіонального, національного, наднаціонального (існування загроз в межах об'єднань країн), мезорівня (існування галузевих загроз), макрорівня (існування загроз на міжнародному та глобальному ринках). Вказаний розподіл, вважаємо, є прийнятним для компаній, які реалізують процеси управління в даній сфері в межах загальнокорпоративного рівня. При цьому, ті, які орієнтовані на здійснення локального управління в даній сфері можливе формування окремих профілів загроз системі безпеки зважаючи на відповідну специфіку розвитку. Окремо потрібно підтримати дослідників (Б. Саха та З. Анвар [20] (США), Н. Равіндаран та співавторів [19] (Великобританія)), які наголошують, що до основних загроз системі безпеки компаній, що

здійснюють економічну діяльність у середовищі цифрової економіки, є кіберзагрози.

Варто відмітити, що орієнтир на стан життєвого циклу розвитку підприємства, рівня прояву загроз, актуальності захисту виступає важливою особливістю, яка визначає систему безпеки підприємства. Врахування вказаної особливості дозволяє підприємствам уникати невідповідності управлінських рішень. Якщо підприємством знаходиться на стадії росту актуальними є заходи безпеки, які унеможливають розвиток загроз, які зможуть не допустити реалізацію очікувань стосовно збільшення обсягів збуту та ринку. У випадку, коли в стратегії управління системою безпеки не враховано вказану особливість можливі порушення стратегічних планів, недосягнення показників очікувань. Відповідно, досліджуване поняття система безпеки підприємств характеризується такою ознакою як життєвий цикл розвитку.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Після аналізу можна стверджувати що, економічна безпека підприємства – це комплексний стан, за якого забезпечується захист від злочинних посягань на різних рівнях діяльності підприємства, ліквідацію усіх загроз для важливих інтересів компанії, економічних (матеріальних, інформаційних, фінансових, трудових) ресурсів. Проаналізовано трактування сутнісних ознак, за допомогою визначаються такі досліджувані категорії як система, безпека, економічна безпека та система безпеки підприємств. Нами виділено низку сутнісних ознак зазначеної категорії, а саме: відповідальність стосовно забезпечення системи безпеки (на основних рівнях управління); структурну ознаку; ознаку цілісності системи; ознаку пріоритетності складових; ознаку взаємозалежності в рамках складових (акцент на те, що функціонування компонент системи безпеки залежить одна від одної); ознаку досягнення цілей зацікавлених сторін компанії (оптимальна реалізація очікувань); ознаку результативності (вказівка на отримання результатів через управління системою безпеки); ознаку життєвого циклу розвитку підприємства, загроз,

заходів протидії; факторно-середовищну ознаку (вказівка на те, що дія факторів та середовища визначає особливості побудови системи безпеки підприємства); діяльнісну ознаку (управління системою безпеки реалізується в межах певних заходів, які здійснюються на рівні відповідних центрів відповідальності). Представлене визначення ознак даної категорії забезпечує теоретичний розвиток вказаної проблематики та дозволяє їх використовувати у якості оціночних показників при розробці методологічного інструментарію діагностики стану системи безпеки підприємства.

Перспективи подальших наукових розвідок зазначеної категорії пов'язані із висвітленням характеристик кожної із визначених сутнісних ознак поняття система безпеки підприємства в рамках відповідних галузей..

Література

1. Акмаєв А.І., Коваленко Н.В. Удосконалення оцінки конкурентоспроможності підприємства в умовах глобалізації. Проблемы материальной культуры. Экономические науки. 2009. № 7. С. 7-10.
2. Варналій З. С., Буркальцева Д. Д., Сасенко О. С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення. Київ: Знання України, 2011. 299 с.
3. Варналій З. Значення детінізації економіки та легалізації тіньових капіталів для розвитку економіки і демократії в Україні. Проблеми перерозподілу власності та легалізації тіньових капіталів в Україні. Дзеркало тижня. 2004. № 18-19. С.15.
4. Власюк О. С. Національна безпека України: еволюція проблем внутрішньої політики. Київ : НІСД, 2016. 528 с.
5. Дмитренко В.І. Система економічної безпеки підприємств будівельної галузі. Вчені записки Університету «КРОК». 2019. № 4(56). С. 156-164.
6. Живко З. Б. Економічна безпека підприємства: сутність, механізми забезпечення, управління. Львів: Ліга-Прес, 2012. 256 с.
7. Засанський В.В. Детінізація економіки в перехідних суспільствах: управлінський аспект. Львів: Політекс, 1998. 309 с.

8. Зубко Т. Л. Економічна безпека підприємства: виклики ХХІ сторіччя. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. 420 с.
9. Кириченко О. А., Алькема В. Г. Концептуальні засади формування системи економічної безпеки в умовах глобалізації. Актуальні проблеми економіки. 2010. № 12/114. С. 6–18.
10. Ковальов Д., Сухорукова Т. Економічна безпека підприємства. Економіка України. 1998. № 10. С. 48–52.
11. Концепція економічної безпеки України / під ред. В. М. Геєця. Київ: Логос, 1999. 56 с.
12. Скорина Т.М., Коротун С.І., Коротун О.П., Конарівська О.Б. Міжнародна конкурентоспроможність готельних підприємств на ринку України. Рівне: Зень О.М. 2019. 170 с.
13. AL-Dosari K., Fetais N. Risk-Management Framework and Information-Security Systems for Small and Medium Enterprises (SMEs): A Meta-Analysis Approach. Electronics. 2023. Vol. 12(17):3629. <https://doi.org/10.3390/electronics12173629>
14. Backlund A. The definition of system. Kybernetes: The International Journal of Systems & Cybernetics. 2000. Vol. 29. Nu. 4. P. 444-451(8). DOI: <https://doi.org/10.1108/03684920010322055>
15. Busariiev D. Essence of Economical Safety System of fuel and Energy Complex as one of the Types of a Complex Social-Economical System. World Science. 2019. Vol. 3(5(45). P. 4-8. https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31052019/6518
16. Cabric M. Corporate Security Management: Challenges, Risks, and Strategies. Butterworth-Heinemann: Oxford. 2015. URL: <https://dl.acm.org/doi/pdf/10.5555/2843502>
17. de Jesús Pérez Durán G. On the essence of systems in general and social systems. Technium Social Sciences Journal. 2020. Vol. 8(1). P. 628–642. <https://doi.org/10.47577/tssj.v8i1.636>
18. Lambert D. La defence de l'economie: la conjugaison des efforts de l'Etat, de l'entreprise et d'individu. Strategique. 1990. No. 2. P. 83–98.
19. Rawindaran N., Jayal A., Prakash E., Hewage C. Perspective of small and medium enterprise (SME's) and their relationship with government in overcoming cybersecurity challenges and barriers in Wales. International Journal

of Information Management Data Insights. 2023. Vol. 3. Iss. 2. <https://doi.org/10.1016/j.jjime.2023.100191>.

20. Saha B. and Anwar Z. A Review of Cybersecurity Challenges in Small Business: The Imperative for a Future Governance Framework. *Journal of Information Security*. 2024. Vol. 15. P. 24-39. doi: 10.4236/jis.2024.151003.

21. Shukla A., Katt B., Nweke L.O., Yeng P.K., Weldehawaryat G.K. System security assurance: A systematic literature review. *Computer Science Review*. 2022. Vol. 45. <https://doi.org/10.1016/j.cosrev.2022.100496>.

References

1. Akmaev, A.I. and Kovalenko, N.V. (2009), “Improving the assessment of the competitiveness of an enterprise in the context of globalization”, *Kultura narodov Prychernomoria*, vol. 7, pp. 7-10.

2. Varnalii, Z. S., Burkaltseva, D. D. and Saenko, O. S. (2011), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy: problemy ta priorytety zmitsnennia* [Economic Security of Ukraine: Problems and Priorities of Strengthening], Znannya Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

3. Varnalii, Z. (2004), “The importance of de-shadowing the economy and legalization of shadow capital for the development of the economy and democracy in Ukraine. Problems of property redistribution and legalization of shadow capital in Ukraine”, *Dzerkalo tyzhnia*, vol. 18-19, p. 15.

4. Vlasyuk, O. S. (2016), *Natsionalna bezpeka Ukrainy: evoliutsiia problem vnutrishnoi polityky* [National Security of Ukraine: Evolution of Domestic Policy Problems], NISD, Kyiv, Ukraine.

5. Dmytrenko, V.I. (2019), “The system of economic security of enterprises in the construction industry”, *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*, vol. 4(56), pp. 156-164.

6. Zhivko, Z. B. (2012), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: sutnist, mekhanizmy zabezpechennia, upravlinnia* [Economic security of the enterprise: essence, mechanisms of provision, management], Liga-Press, Lviv, Ukraine.

7. Zasanskyi, V. V. (1998), *Detinizatsiia ekonomiky v perekhidnykh suspilstvakh: upravlinskyi aspekt* [Detinization of the economy in transitional societies: a management aspect], Politeks, Lviv, Ukraine.
8. Zubko, T. L. (2021), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva: vyklyky XXI storichchia* [Economic security of the enterprise: challenges of the XXI century], Kyivskyi natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet, Kyiv, Ukraine.
9. Kyrychenko, O. A. and Alkema, V. G. (2010), “Conceptual principles of forming a system of economic security in the context of globalization”, *Aktualni problemy ekonomiky*, vol. 12/114, pp. 6–18.
10. Kovalev, D. and Sukhorukova, T. (1998), “Economic security of the enterprise”, *Ekonomika Ukrainy*, vol. 10, pp. 48–52.
11. Geets, V. M. (1999), *Kontseptsiiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [Concept of economic security of Ukraine], Logos, Kyiv, Ukraine.
12. Skoryna, T.M., Korotun, S.I., Korotun, O.P. and Konarivska, O.B. (2019), *Mizhnarodna konkurentospromozhnist hotelnykh pidpriemstv na rynku Ukrainy* [International competitiveness of hotel enterprises in the Ukrainian market], Zen O.M. Rivne, Ukraine.
13. AL-Dosari, K. and Fetais, N. (2023), “Risk-Management Framework and Information-Security Systems for Small and Medium Enterprises (SMEs): A Meta-Analysis Approach”, *Electronics*, vol. 12(17):3629. <https://doi.org/10.3390/electronics12173629>
14. Backlund, A. (2000), “The definition of system”, *Kybernetes: The International Journal of Systems & Cybernetics*, vol. 29, no. 4, pp. 444-451(8). DOI: <https://doi.org/10.1108/03684920010322055>
15. Busariev, D. (2019), “Essence of Economical Safety System of fuel and Energy Complex as one of the Types of a Complex Social-Economical System”, *World Science*, vol. 3(5(45), pp. 4-8. https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/31052019/6518

16. Cabric, M. (2015), *Corporate Security Management: Challenges, Risks, and Strategies*, Butterworth-Heinemann, Oxford, UK. <https://dl.acm.org/doi/pdf/10.5555/2843502>.
17. de Jesús Pérez Durán, G. (2020), “On the essence of systems in general and social systems”, *Technium Social Sciences Journal*, vol. 8(1), pp. 628–642. <https://doi.org/10.47577/tssj.v8i1.636>
18. Lambert, D. (1990), “Defending the economy: combining the efforts of the state, business and individuals”, *Strategique*, vol. 2, pp. 83–98.
19. Rawindaran, N., Jayal, A., Prakash, E. and Hewage, C. (2023), “Perspective of small and medium enterprise (SME's) and their relationship with government in overcoming cybersecurity challenges and barriers in Wales”, *International Journal of Information Management Data Insights*, vol. 3, iss. 2. <https://doi.org/10.1016/j.jjime.2023.100191>.
20. Saha, B. and Anwar, Z. (2024), “A Review of Cybersecurity Challenges in Small Business: The Imperative for a Future Governance Framework”, *Journal of Information Security*, vol. 15, pp. 24-39. doi: 10.4236/jis.2024.151003.
21. Shukla, A., Katt, B., Nweke, L.O., Yeng, P.K. and Weldehawaryat, G.K. (2022), “System security assurance: A systematic literature review”, *Computer Science Review*, vol. 45. <https://doi.org/10.1016/j.cosrev.2022.100496>.

Стаття надійшла до редакції 05.03.2025 р.